Bankarske krize

Hrastić, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:873377

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

KRISTINA HRASTIĆ

BANKARSKE KRIZE

Završni rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

KRISTINA HRASTIĆ

BANKARSKE KRIZE

Završni rad

JMBAG: 0145026079

Studijski smjer: Financije, računovodstvo i revizija

Predmet: Bankarski management

Znanstveno područje: Društvene znanosti
Znanstveno polje: Ekonomija
Znanstvena grana: Financije

Mentor: izv. prof. dr. sc. Manuel Benazić

Pula, prosinac 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Kristina Hrastić, kandidatkinja za prvostupnika Poslovne ekonomije ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student
Kristina Hrastić

_____

U Puli, _____ 2018. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Kristina Hrastić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Bankarske krize“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____

Potpis

Kristina Hrastić

_____

SADRŽAJ

1. UVOD 1

2. BANKARSKE KRIZE 3

2.1. Pojmovno određenje bankarske krize 3

2.2. Uzroci i posljedice bankarskih kriza 3

3. UPRAVLJANJE RIZICIMA I PREVENCIJA KRIZA 6

3.1. Pojmovno određenje rizika 6

3.2. Vrste rizika 7

3.3. Sustavi upravljanja rizikom u bankama 10

3.4. Značaj središnjih banaka u prevenciji kriza 12

4. BANKARSKE KRIZE U SVIJETU 15

4.1. Velika gospodarska kriza u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) 1929. - 1933. godine 17

4.2. Kriza u Latinskoj Americi 1980-ih godina 20

4.3. Azijska kriza 1990-ih godina 21

4.4. Posljednja globalna kriza 23

5. BANKARSKE KRIZE U REPUBLICI HRVATSKOJ 27

5.1. Bankarska kriza u razdoblju od 1991. do 1996. godine 27

5.2. Bankarska kriza 1998. godine 27

5.3. Sanacija banaka i troškovi sanacije 29

5.4. Mogućnosti novih kriza 31

6. ZAKLJUČAK 37

POPIS LITERATURE 40

POPIS TABLICA 42

POPIS SLIKA 43

SAŽETAK 44

SUMMARY 45

1. UVOD

Tema ovog završnog rada su bankarske krize. Cilj rada je definirati i objasniti bankarske krize koje su se odvijale kroz povijest u svijetu i Republici Hrvatskoj (u daljnjem tekstu RH). Svrha rada je utvrditi uzroke i posljedice bankarskih kriza i za svaku pojedinačno utvrditi i načine na koje se odvijala sanacija banaka te koja je uloga središnjih banaka u prevenciji kriza. Sama riječ kriza asocira na negativno stanje koje se može pojaviti unutar banaka i ugroziti njihovo poslovanje, a bankarska kriza predstavlja kolaps banaka kada na financijskom tržištu nastupe poremećaji koji utječu na bankarski sektor. Problem nelikvidnosti i nesolventnosti ima utjecaj na ostale banke zbog izraženog sistemskog rizika u bankarskom sektoru, što može dovesti do propasti banke odnosno cijelog bankarskog sustava. Proces oporavka je dugotrajan, a da bi mjere sanacije banaka bile učinkovite potrebno je promptno djelovati, te rješavati probleme moralnog hazarda i napraviti identifikaciju kako bi se utvrdila dubina krize.

U prvom dijelu rada bit će definirana i pojmovno određena bankarska kriza te posljedice i uzroci bankarskih kriza.

U drugom dijelu rada bit će riječi o upravljanju rizicima i prevenciji kriza, prilikom čega će biti pojmovno određen rizik, definirane vrste rizika, sustavi upravljanja rizikom u bankama te značaj središnjih banaka u prevenciji kriza.

U trećem dijelu rada bit će prikazane i objašnjene najutjecajnije bankarske krize koje su se zbijale kroz povijest u svijetu: Velika gospodarska kriza u Sjedinjenim Američkim Državama (u daljnjem tekstu SAD) u razdoblju 1929. - 1933. godine, kriza u Latinskoj Americi 1980-ih godina, azijska kriza 1990-ih godina te posljednja globalna kriza iz 2008. godine.

U četvrtom dijelu rada bit će riječi o bankarskim krizama u RH. U svojoj povijesti RH bilježi dva krizna razdoblja bankarskog sustava. Prvo razdoblje je obilježila bankarska kriza u razdoblju od 1991. do 1996. godine dok je drugo razdoblje nastupilo 1998. godine te je potrajalo do 1999. godine. Krizna razdoblja su uslijedila zbog insolventnosti velikih banaka pa je bila potrebna sanacija banaka od strane

države pa će nadalje u radu biti riječi o sanaciji banaka i troškovima sanacije te o mogućnostima novih kriza.

Metode korištene prilikom izrade ovoga rada su povijesna metoda, metoda deskripcije, komparativna metoda te metoda analize i sinteze.

2. BANKARSKE KRIZE

Danas mnogi autori poistovjećuju pojmove bankarskih i financijskih kriza međutim, među njima postoji razlika, iako su povezani. U nastavku će biti riječi o pojmovnom određenju bankarske krize te o uzrocima i posljedicama bankarskih kriza.

2.1. Pojmovno određenje bankarske krize

Bankarske krize se mogu pojmovno definirati kao „bankrot pojedinačne banke ili kolaps cijelog bankarskog sustava. U ekonomskoj se literaturi pojam bankarska kriza ipak češće koristi za opisivanje sustavnih kriznih epizoda koje dovode do kolapsa velikih banaka ili većeg broja banaka sa značajnim udjelom u ukupnoj bankarskoj aktivi.“[1]

Pojam bankarske krize se razlikuje od pojma financijske krize iako su međusobno povezani jer banke čine najveći udio u financijskom sustavu. Međutim, poremećaji na financijskom tržištu ne odražavaju se uvijek na bankarski sektor pa se uslijed navedenog pojmovi financijske i bankarske krize razdvajaju.[2]

2.2. Uzroci i posljedice bankarskih kriza

Uzroci bankarskih kriza proizlaze iz nepovjerenja deponenata u bankarski sustav pa su posljedice razornog karaktera po pitanju bankarskog sustava. Banke prikupljaju sredstva u obliku depozita, odnosno viška novčanih sredstava koje su na bankovne račune položili gospodarski subjekti te na temelju njih izdaju kredite. Ukoliko deponenti žele istovremeno podići svoja sredstva, a niti jedna banka nije u mogućnosti isplatiti sve depozite na zahtjev jer je sredstva plasirala u kredite tada će doći do propasti banke jer se na nju vrši tzv. učinak zaraze u obliku „juriša“

[1] A. Ahec - Šonje, *Analiza osjetljvosti bankarskog sustava – primjena „signalne metode“,* Ekonomski pregled, Vol. 53, No. 9-10, (807.-848.), 2002., str. 808., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (20.07.2018.)
[2] M. Benazić, *Bankarstvo u krizi povjerenja* u M. Benazić, S. Krtalić (ur.), *Financije u vrtlogu globalizacije*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2010., str. 23.

deponenata na banke, uslijed čega dolazi do pada kreditnog novca. Pad kreditnog novca utječe na pad količine novca u optjecaju što negativno utječe na cjelokupan gospodarski sustav.[3]

Uzroci bankarskih kriza nisu još uvijek jasno definirani jer se analizom dosadašnjih kriza utvrdilo da je svaka imala različite varijable utjecaja, svaka od njih se dogodila neočekivano i nije se mogla unaprijed predvidjeti bankarska aktiva. Bankarska aktiva, koja je dio bilance banke, dobar je pokazatelj vrijednosti imovine banaka.[4]

„Ako je pogoršanje bilance banke dovoljno ozbiljno, banke će početi propadati, strah će se širiti od jedne do druge banke, uzrokujući čak i propast zdravih banaka. Višestruke propasti banaka poznate su kao bankarska panika.“[5] Uzrok bankarske panike je asimetričnost informacija koja se pojavljuje, uslijed prethodno objašnjenog, zbog nepovjerenja deponenata koji povlače svoje depozite iz banaka koje propadaju.

Najčešći kriteriji, definirani prema različitim autorima, koji se koriste za prepoznavanje kriza su:[6]

- udio gubitaka po plasmanima u ukupnoj bankarskoj aktivi premašuje 10%,
- trošak sanacije banaka prelazi 2% BDP,
- navala štediša na šaltere ili signali zamrzavanja depozita i produženih praznika u bankama,
- portfolio poremećaji,
- bankrot banaka i financijskih institucija,
- zatvaranje, spajanje i preuzimanje problematičnih banaka i
- opća državna intervencija u bankarski sustav.

Uslijed navedenih uzroka bankarskih kriza, nastaju i posljedice za banku, poduzeća i građane. Posljedice bankarskih kriza podrazumijevaju probleme za banku kada ekonomija uđe u recesiju, a poslovni se ciklus okrene prema dolje. Banke su mikroekonomske jedinice koje su dijelovi makroekonomije pa kada ekonomija uđe u recesiju tada banke tu recesiju osjećaju kroz narušavanje kvalitete svoje aktive.

[3] Ibidem, str. 23.
[4] Ibidem, str. 23.
[5] F. S. Mishkin, *Ekonomija novca, bankarstva i financijskih tržišta*, Mate, Zagreb, 2010., str. 208.
[6] A. Ahec - Šonje, op.cit., str. 810.

Posljedice za poduzeća predstavlja stečaj dok građani gube poslove uslijed čega nemaju mogućnost vraćanja kredita.[7]

Takve krize su izvan kontrole banke te se nazivaju sustavnim krizama. Banke mogu predvidjeti ekonomske recesije te se pripremiti na njih te na takav način ublažiti posljedice, međutim narušavanje kvalitete aktive je neizbježno. Regulativama se nastoje smanjiti utjecaji kriza na banke i na klijente. Pasivu banke je moguće očuvati samo ako banka ima kvalitetnu aktivu. [8] Da bi banke bile odgovorne prema klijentima koji su joj povjerili svoju pasivu tada veliku pažnju pridaju kontroli rizika, o čemu će biti više u nastavku.

[7] M. Gregurek, N. Vidaković, *Bankarsko poslovanje*, PRIF Plus, Zagreb, 2011., str. 463.
[8] Ibidem, str. 463.

3. UPRAVLJANJE RIZICIMA I PREVENCIJA KRIZA

Kada je vrijednost imovine banke manja u odnosu na vrijednost njenih obveza, tada dolazi do financijskih problema koji se nazivaju tehnička nesolventnost.[9] Kada je u pitanju vrijednost imovine tada je potrebno govoriti o upravljanju rizicima, kojima je svakodnevno imovina izložena, stoga je istu potrebno zaštiti jer u protivnom može nastupiti krizna situacija. „Banka postaje insolventna kad njezine ukupne obveze, umanjene za kapital, postanu veće od njezine dobre, ili naplative, imovine. Uzrok insolventnosti je loša procjena rizika u poslovanju banke (kreditni rizik, valutni rizik i sl.), koja rezultira kreiranjem loše, ili nenaplative, imovine banke.“[10]

„Upravljanje rizicima je skup postupaka, metoda i politika za utvrđivanje, mjerenje, procjenjivanje, ovladavanje i praćenje rizika, uključujući i izvješćivanje o rizicima kojima je banka izložena ili bi mogla biti izložena u svojem poslovanju.“[11] Zbog boljeg razumijevanja upravljanja rizicima s ciljem prevencije od nastanka kriza u nastavku će biti pojmovno određen rizik, vrste rizika, bit će objašnjeni sustavi upravljanja rizikom u bankama te značaj središnjih banaka u prevenciji kriza.

3.1. Pojmovno određenje rizika

Banke su u svom poslovanju izložene riziku, pojmu koji se smatra negativnom pojavom iza koje se može kriti neočekivani veliki gubitak.

Rizik je pojam koji se definira kao „neizvjesnost budućeg ishoda“.[12] „Moderna shvaćanja financijske teorije rizika svode se na pretpostavku da ljudi imaju averziju prema riziku, što znači da za veći rizik traže i veći prinos od ulaganja (premiju rizika). Zato se rizik nastoji kvantificirati u smislu određenja cijene rizika da bi se temeljem toga moglo između različitih ulaganja izabrati najmanje rizično, odnosno koje je

[9] Ibidem, str. 811.
[10] LJ. Jankov, *Problemi banaka: uzroci, načini rješavanja i posljedice*, HNB, 2000., str. 1., dostupno na: https://www.hnb.hr/documents/20182/121876/p-002.pdf/906d6547-d78f-4e2f-8c08-483894fec84b (10.08.2018.)
[11] M. Gregurek, N. Vidaković, op.cit., str. 359.
[12] M. Latković, *Upravljanje rizicima, identifikacija, mjerenje i kontrola*, Financijska teorija i praksa, Vol. 26, No. 2, (463.-477.), 2002., str. 465., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (10.08.2018.)

najviše profitabilno pri prihvatljivom riziku.“[13] Svaki rizik se povezuje s procesom odlučivanja u organizacijama. Odlučivanje se može odvijati u uvjetima sigurnosti, rizika i nesigurnosti pa je potrebno procijeniti rezultate mogućih odluka. Kada se radi o riziku tada se promatraju okolnosti nesigurnosti pa je cilj donijeti najbolju alternativnu odluku. Na pojavu rizika najviše utječe nedostatak novca i informacija uslijed čega je poduzećima onemogućeno napredovanje. Kada se u poduzećima pojave rizici tada se za njihova rješenja koriste aktivnosti za smanjenje rizika, donošenje odluka za zadržavanje postojećih rizika ili pak donošenje odluka o prenošenju barem jednog dijela rizika na nekog drugog, korištenjem financijskih instrumenata poput kupnje ugovora o osiguranju.[14] Kod donošenja odluka pojavljuje se više vrsta rizika o kojima će biti više riječi u daljnjem tekstu.

3.2. Vrste rizika

U svakom poslovanju dolazi do pojave rizika koji se općenito može klasificirati na dvije osnovne vrste rizika:[15]

- poslovni rizik – karakterističan je po tome što se pojavljuje u gotovinskom tijeku, i
- financijski rizik – karakterističan po tome jer se povezuje s financiranjem poduzeća, odnosno pojavljuje se u situacijama kada se poduzeća odlučuju na zaduživanje uslijed čega može doći do nelikvidnosti, ali i bankrota.

Osim navedenih vrsta rizika postoje još operativni rizici i rizici događaja. Navedene vrste rizika klasificiraju se na podvrste koje su prikazane na Slici 1.

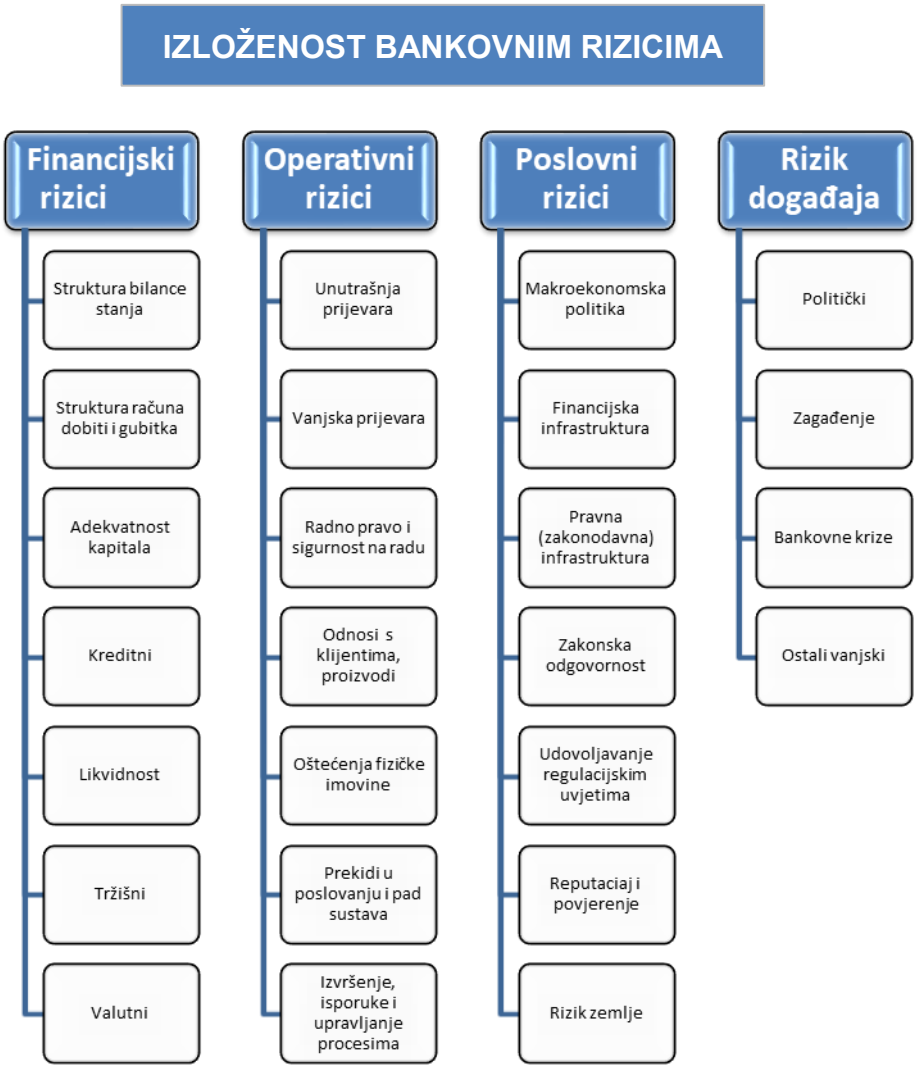
Na Slici 1. prikazane su vrste bankovnih rizika i njihove podvrste te se vidi da su bankovni rizici podijeljeni u četiri osnovne kategorije koje čine financijski rizici, operativni rizici, poslovni rizici i rizik događaja.

Poslovni rizici se prepoznaju po promjenama ponašanja ključnih ljudi ili odnosa prema povezanim institucijama, a za primjer se može navesti odnos s

[13] B. Pongrac, T. Majić, *Upravljanje poslovnim rizicima*, Tehnički glasnik, Vol. 9, No. 1, 2015., (94-98), str. 95., dostupno na: https://hrcak.srce.hr/138002 (10.08.2018.)
[14] A. Udovičić, Ž. Kadlec, *Analiza rizika upravljanja poduzećem*, Praktični menadžment, Vol. IV, br. 1, str. 50-60, 2013., str. 51., dostupno na: https://hrcak.srce.hr/118470 (10.08.2018.)
[15] Ibidem, str. 51.

bankama kada se pojavi problem nedovoljne suradnje. Poslovni rizici se dijele na prenosive i na neprenosive, a ono što je važno je to da je većina poslovnih rizika prenosiva na osiguravajuća ili faktoring društva, dok je kod neprenosivih rizika nemoguće odrediti vjerojatnost nastupa pa time ni visinu moguće štete.[16] U bankarstvu su jako značajni financijski rizici kojih ne bi bilo bez poslovnih rizika. Na Slici 1. se vidi da su glavni financijski rizici kreditni, tržišni, valutni i rizik likvidnosti.

Slika 1.: Izloženost bankovnim rizicima – vrste

Izvor: H. Van Greuning, S. Brajović – Bratanović, *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima – pristupi za ocjenu organizacije upravljanja rizicima i izloženosti financijskom riziku*, Svjetska banka Washington D. C., MATE, Zagrebačka škola ekonomije i managementa, Zagreb, 2006., str. 4.

[16] B. Pongrac, T. Majić, op.cit., str. 95.

Od financijskih rizika, kao poznatiji oblik rizika koji se veže uz vrijednosnice je tržišni rizik ili neizvjesnost u promjeni cijena vrijednosnica pa se takav rizik smatra najvećim rizikom u investicijskom poslovanju.[17]

Smatra se da su svi rizici u bankarstvu međusobno povezani, ali od velikog je značaja usmjeriti pažnju na rizik likvidnosti i na kreditni rizik jer njihova kontrola predstavlja temelj poslovanja svake financijske institucije.

Kreditni rizik predstavlja rizik gubitka uslijed mogućnosti da dužnik ne ispuni svoje obveze prema banci pa tada banka takve obveze klijenata knjiži kao loše plasmane koji umanjuju račun dobiti i gubitka, jer od svih rizika kreditni rizik ima najviše utjecaja na isti.[18]

Za razliku od kreditnog rizika, rizik likvidnosti je gubitak koji proizlazi iz postojeće ili očekivane nemogućnosti ispunjavanja financijskih obveza pa kao takav utječe na mogućnost banke da planira ulaze i izlaze novca, odnosno vlastite novčane tijekove.[19]

Ukoliko banka ne može planirati vlastite novčane tijekove i ne može imati izvore sredstava za pokrivanje postojećih manjaka tada se ne smatra likvidnom uslijed čega može doći do krizne situacije. Problem za banku predstavlja to što banka ne može predvidjeti hoće li u budućnosti krediti biti vraćeni pa određuje rokove na kredite i nastoji osigurati plasmane instrumentima za naplatu neredovnih uplaćivanja kreditnih rata. Jedan od načina za osiguranje naplate je provođenje politike odabira klijenata putem koje se prikupljaju podaci o klijentima, o njihovoj kreditnoj sposobnosti, odnosno o bonitetu klijenata.[20]

„Bonitet klijenta predstavlja procjenu kolika je platežna moć pojedinoga klijenta i kolika je sposobnost klijenta da vrati sredstva koja je posudio od banke.“[21]

Ako banka procjeni visoku razinu rizika tada su i mjere osiguranja veće pa je tada važno usmjeriti pažnju na sustave za upravljanje rizicima u bankama.

[17] M. Latković, op.cit., str. 465.
[18] M. Gregurek, N. Vidaković, op.cit., str. 359.
[19] Ibidem, str. 359.
[20] Ibidem, str. 365.
[21] Ibidem, str. 366.

3.3. Sustavi upravljanja rizikom u bankama

Nadzornici banaka veliki značaj pridaju načelima usvojenim od strane nadzornog odbora, a koje dosljedno provodi uprava banke. Najveća pažnja pridaje se kreditnoj ulozi banke pri čemu se zahtijeva da banka ima zdrave sustave za upravljanje kreditnim rizikom. Uloga kreditiranja sadržava pregled kreditnih aktivnosti banke, način upravljanja kreditnim portfeljem, odnosno načine na koje se krediti odobravaju, ocjenjuju, nadziru i naplaćuju.[22]

Sustav zdravog upravljanja kreditnom politikom čini:[23]

- ograničenje ukupnih odobrenih kredita – razmatraju se čimbenici potražnje za kreditom, promjenjivost depozita i kreditni rizik,
- zemljopisna ograničenja – poslovno tržište banke treba jasno uskladiti s njezinim poznavanjem tržišta i iskustvom osoblja koje treba biti potpuno svjesno specifičnih zemljopisnih ograničenja koja vrijede pri plasiranju kredita,
- kreditna koncentracija – odnosi se na maksimalnu dopuštenu izloženost prema jednom klijentu, povezanim osobama ili gospodarskom sektoru; kreditna politika treba zahtijevati učestalu provjeru i izvještavanje svih koncentracijskih ograničenja,
- razdioba prema vrstama – podrazumijeva ograničenja zasnovana na udjelu u ukupnom portfelju komercijalnih, hipotekarnih, potrošačkih ili drugih vrsta kredita; ovakvim ograničenjima se bavi uprava i nadzorni odbor,
- vrste kredita – kreditnom politikom određuju se vrste kredita koje banka namjerava ponuditi klijentima; kredite koji rezultiraju gubicima viša uprava treba ukinuti,
- ročnost – kreditna politika bavi se određivanjem ročnosti koja treba biti usklađena s očekivanim izvorima otplate, svrhom kredita i očekivanim rokom valjanosti kolaterala,
- cjenovno vrednovanje kredita – podrazumijeva dostatnost kamatnih stopa različitih kredita za pokrivanje troškova financiranja, nadzora banaka,

[22] H. Van Greuning, S. Brajović – Bratanović, *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima – pristupi za ocjenu organizacije upravljanja rizicima i izloženosti financijskom riziku*, Svjetska banka Washington D. C., MATE, Zagrebačka škola ekonomije i managementa, Zagreb, 2006., str. 136.
[23] Ibidem, str. 136. – 140.

administriranja i očekivanih gubitaka, istovremeno kamatne stope trebaju osigurati razumnu stopu profita,

- ovlaštenja za odobravanje kredita – određena su veličinom banke (u manjim bankama ovlaštenja su centralizirana, a u većim bankama ovlaštenja su decentralizirana prema zemljopisnom području, kreditnim proizvodima i vrstama klijenata, s ciljem izbjegavanja kašnjenja u procesu odobravanja kredita,
- proces odobravanja kredita – podrazumijeva proceduru za ocjenu i odobravanje kreditnih prijedloga; potrebno je utvrditi prihvatljive vrste i ograničenja odobrenja za svaku vrstu kreditnih proizvoda, odrediti iznos vrijednosti kredita te odrediti uvjete otplate,
- maksimalni omjer između kredita i tržišne vrijednosti založenog vrijednosnog papira – određuju se minimalni uvjeti za sve vrste vrijednosnica koje se prihvaćaju kao sredstvo osiguranja; minimalni uvjeti utvrđuju se na utrživosti vrijednosnice,
- objava financijskih izvješća – banka u svojoj bilanci stanja treba prikazati kredit čim preuzme ugovorne obveze iz kredita (prvotno prikazuje kredit prema trošku preuzimanja),
- smanjenje vrijednosti – banka prepoznaje i smanjuje vrijednosti pojedinačnog kredita smanjivanjem iznosa kreditnog potraživanja na procijenjenu realnu vrijednost putem računa dobiti i gubitka u razdoblju u kojem se ostvaruje smanjenje vrijednosti,
- naplata – kreditnom politikom utvrđuju se sve vrste spornih plasmana i utvrđuju odgovarajuća izvješća koja je potrebno podnijeti nadzornom odboru banke (izvješća sadržavaju informacije potrebne za određivanje čimbenika rizika, potencijalne gubitke i aktivnosti koje je potrebno poduzeti),
- financijski podaci – sigurno odobravanje kredita ovisi o potpunim i točnim podacima koji su vezani za kreditnu sposobnost dužnika; zahtjeve je potrebno odrediti na način da svaki negativni podatak o kreditnoj sposobnosti jasno ukazuje na ugrožavanje kreditne politike banke.

Kod procjene rizika prilikom odobravanja kredita klijentima banke koriste elemente sustava osiguranja kojima naplaćuju svoja potraživanja. Element

osiguranja kredita je skupina ugovora, obveza i financijskih instrumenata koje banka može aktivno upotrijebiti kako bi naplatila plasman po kojemu klijent više ne podmiruje svoje obveze. Nakon ocjene kreditne sposobnosti banka traži garanciju povrata i postavlja uvjete kreditiranja.[24]

Uvjeti kreditiranja mogu biti izraženi putem:[25]

- potrebe za jamcima – navedeno znači da ukoliko dužnik ne može vraćati kredit, tada je za njegovu otplatu zadužen jamac,
- trajanja kredita,
- veličine kredita,
- hipoteke,
- depozita,
- upotrebe neke druge usluge banke ili srodne financijske institucije,
- police osiguranja,
- druge mjere osiguranja za sposobnost vraćanja kredita.

3.4. Značaj središnjih banaka u prevenciji kriza

Središnja banka je financijska institucija koja je zadužena za kontrolu i provođenje monetarne politike, a njezine glavne uloge su ostvarivanje stabilnosti cijena i stabilnost financijskog sustava korištenjem instrumenata monetarne politike, poput količine novca u ekonomiji i obveznih rezervi, koji imaju presudnu ulogu za bilancu banke. U bankama se novac u obliku depozita nalazi u aktivi i pasivi banke pa kada središnja banka određuje količinu novca u ekonomiji tada izravno određuje i veličinu bilance banaka u ekonomiji.[26]

„Ciljevi središnje banke su:

- stabilnost cijena,
- stabilnost financijskog sustava,
- stabilnost tečaja,
- ekonomski rast,

[24] M. Gregurek, N. Vidaković, op.cit., str. 368.
[25] Ibidem, str. 368.
[26] Ibidem, str. 407.

- zaposlenost.“[27]

Radi ostvarenja prethodno navedenih ciljeva, središnje banke koriste količinu novca i obvezne rezerve, kao instrumente provođenja monetarne politike, ali koriste i kamatne stope za odobrene kredite i relativne vrijednosti valute na deviznim tržištima širom svijeta.[28] U RH središnju banku predstavlja Hrvatska narodna banka (u daljnjem tekstu HNB).

Ciljevi HNB-a su:[29]

- održavanje stabilnosti cijena - osnovni cilj,
- podupiranje opće gospodarske politike Europske unije (u daljnjem tekstu EU): ostvarivanje uravnoteženog i održivog gospodarskog rasta kroz održavanje stabilnosti cijena te postizanje visoke razine zaposlenosti,
- održavanje stabilnosti financijskog sustava u zemlji.

HNB se služi nizom instrumenata kako bi utjecala na monetarna i ekonomska kretanja, a to su: „operacije na otvorenom tržištu, obvezna pričuva, stalno raspoložive mogućnosti i ostali instrumenti i mjere. Instrumentima monetarne politike HNB povećava (emitira) ili smanjuje (sterilizira) likvidnost. Povećanje likvidnosti provodi se kupnjom imovine ili odobravanjem kredita, dok se smanjenje likvidnosti postiže upotrebom obvezne pričuve, odnosno prodajom imovine ili izdavanjem vrijednosnih papira HNB-a. Krediti koje odobrava HNB su osigurani financijskim instrumentima (kolateral) kao što su dužnički vrijednosni papiri, a lista prihvatljivoga kolaterala unaprijed se objavljuje.“[30]

Regulatornu osnovu za provođenje monetarne politike ima Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci kao i određeni propisi iz područja provođenja monetarne politike koji su utemeljeni i na Zakonu o deviznom poslovanju. Na temelju navedenog Zakona guverner HNB-a i ostala savjetodavna tijela, kreiraju podzakonske akte kojima se određuju instrumenti koji su potrebni za regulaciju količine novca u opticaju i za regulaciju aktivnosti financijskih institucija na način da se uspostavljaju mjere

[27] Ibidem, str. 408.
[28] P. S. Rose, *Menadžment komercijalnih banaka*, Mate, Zagreb, 2003., str. 68.
[29] *Temeljne funkcije; Monetarna politika; Ciljevi monetarne politike*, Hrvatska narodna banka, 2015., dostupno na: https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/monetarna-politika/ciljevi (11.09.2018.)
[30] *Temeljne funkcije; Monetarna politika; Instrumenti*, Hrvatska narodna banka, 2015., dostupno na: https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/monetarna-politika/ciljevi (11.09.2018.)

povezane s kamatnim stopama i tečajem domaće valute.[31] Provođenje regulative od strane HNB-a je važno zbog održavanja stabilnosti ekonomije te zbog održavanja kvalitetne aktive banaka. Ukoliko je aktiva banaka narušena tada može doći do događaja u ekonomiji koji su izvan njene kontrole, odnosno do kriznih situacija. Kada ekonomija uđe u recesiju tada nastaju i problemi za banku. Recesija podrazumijeva odlazak poduzeća u stečaj, gubitak poslova mnogih građana koji prestaju imati mogućnost vraćanja kredita pa tada dolazi do kriza koje se nazivaju sustavnim krizama. Pogoršanje kvalitete aktive u vrijeme recesije je neizbježno pa regulator nastoji utjecaj krize umanjiti kontroliranjem rizika s ciljem očuvanja pasive banke. Bez očuvane pasive banke ne bi bilo kvalitetne aktive banke. Poboljšanjem tehnika praćenja aktive banka može poboljšati kvalitetu svojega portfelja.[32]

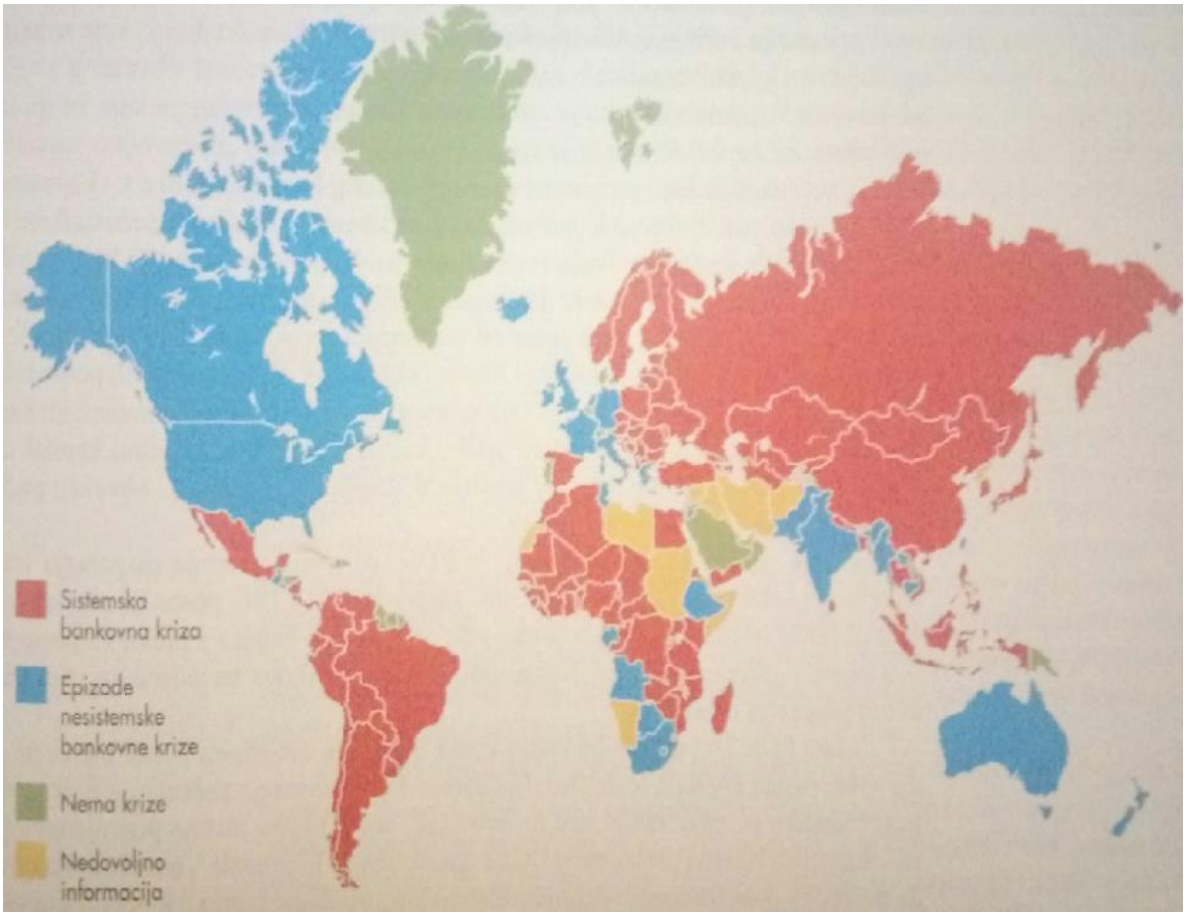
Po pitanju odgovornosti središnje banke države različito rješavaju problem nadzora. U Italiji, Nizozemskoj, Portugalu i SAD-u središnja banka nadzire ostale banke, dok npr. u Australiji, Velikoj Britaniji i Japanu nadzor vrše nezavisne ustanove. Postavlja se temeljno pitanje o razdvajanju monetarnih i nadzornih autoriteta, pri čemu će središnja banka biti neodlučna pri nametanju monetarnih ograničenja, zbog štete koju bi banke koju nadzire pretrpjela pa središnja banka radije štiti interese banaka nego javni interes. Loše nadziranje može narušiti ugled središnje banke. U vremenu kada je financijska stabilnost ugrožena, uslijed prijetnji proširivanja problema s jedne ustanove na drugu, tada središnja banka brzo donosi odluke po principu „*ustupak za ustupak“* pri čemu štiti svoje interese. Kada ekonomija počne opadati tada će opadati i kvaliteta bankarskih sredstava, količina kapitala se smanjuje, a kupovna moć se povećava pa banke odgovaraju reduciranjem pozajmljivanja čime se ekonomija usporava. Diljem svijeta, središnje banke kao pozajmljivači u nuždi, preuzimaju na sebe rizik kreditiranja a za odgovorno postupanje trebaju pouzdane informacije o zajmoprimcima, a navedeno je nemoguće ako nemaju cjelovit pristup nadzornim podacima.[33] Prema navedenom se može zaključiti da ne bi trebalo biti razdvajanja monetarnih i nadzornih vlasti, već bi one trebale međusobno surađivati bez sukoba interesa.

[31] Ibidem
[32] M. Gregurek, N. Vidaković, op.cit., str. 463.
[33] A. Felton, C. Reinhart, (ur.), *Prva globalna financijska kriza 21. stoljeća*, CEPR, London, Novum d.o.o., Zagreb, 2008., str. 44.-45.

4. BANKARSKE KRIZE U SVIJETU

Bankarske krize koje su zbile u svijetu širile su se međunarodnim bankarskim sustavom poput zaraza. Na Slici 2. su prikazane bankarske krize diljem svijeta u razdoblju od 1970. godine. Vidljivo je da su sistemske bankarske krize zahvaćale Latinsku Ameriku, Afriku, azijske zemlje (Kina, Japan, istočna Azija), Europu, dok su se epizode nesistemskih kriza odvijale na području Sjeverne Amerike, u afričkim zemljama, u Indiji, Australiji te u europskim zemljama.

Slika 2.: Bankarske krize diljem svijeta od 1970. godine

Izvor: F. S. Mishkin, *Ekonomija novca, bankarstva i financijskih tržišta*, Mate, Zagreb, 2010., str. 301.

Da bi se banke spasile u kriznim situacijama, zemlje su uložile ogromne količine financijskih sredstava, posebno zemlje poput Argentine, Indonezije, Kine, Jamajke, Ćilea, Tajlanda, Turske, Izraela, Južne Koreje, Obale Bjelokosti, Japana te druge.[34]

Ono što je važno napomenuti je to da je djelovanje Sustava federalnih rezervi (u daljnjem tekstu FED) kroz sve godine, nakon Velike depresije, utjecalo na ostatak svijeta jer je Amerika uvijek nastojala biti sudionik većih događaja, od ratnih zbivanja, poput onih vezanih za Korejski rat do međunarodnih zbivanja koja su se odvijala u području trgovine, zbog jačine američkog dolara do 1985. godine kada je došlo do ograničenja uvoza, što se negativno odrazilo na gospodarstva drugih zemalja.[35]

Krajem 1941. godine SAD-e su ušle u Drugi svjetski rat pa se državna potrošnja naglo povećala. Za financiranje državne potrošnje Ministarstvo financija izdalo je velike količine obveznica te je FED pristao na pružanje pomoći financirajući rat vezivanjem kamatnih stopa na niskim razinama (3/8% za blagajničke zapise i 2,5% za blagajničke zapise). U slučaju porasta razina iznad navedenih FED bi kupnjom na otvorenom tržištu utjecao na rast cijena obveznica i na spuštanje kamatnih stopa na niže razine. Rezultati su bili rast monetarne baze i ponude novca pa je FED na takav način poduzeo korak odricanja svoje kontrole nad monetarnom politikom s ciljem podržavanja potreba vlade u pružanju financijskih sredstava. Nakon završetka rata FED je i dalje vezivao kamatne stope ali nije bilo njihovog rasta pa takva politika nije bila učinkovita za rast ponude novca. Izbijanjem Korejskog rata 1950. godine opet dolazi do rasta kamatnih stopa pa je FED odlučio ponovo povećati monetarnu bazu. Rastom inflacije povećan je indeks potrošačkih cijena te je FED odlučio uspostaviti kontrolu nad monetarnom politikom pa je odustao od vezivanja kamatnih stopa, a kao rezultat toga dolazi do sukoba između Ministarstva financija i FED-a, jer je Ministarstvo financija imalo namjeru održavati niskim svoje kamatne stope. Rješenje sukoba je bio Sporazum 1951. godine kojim se napustilo vezivanje kamatnih stopa te je FED obećao da kamatne stope neće pretjerano rasti. Promjenom vlasti FED dobiva potpunu slobodu u ostvarivanju svojih ciljeva monetarne politike te cilja na uvjete na tržištu novca, posebno kamatnih stopa. Takvom politikom je došlo do bržeg rasta ponude novca tijekom ekspanzije gospodarstva i do usporavanja rasta novca kada je gospodarstvo bilo u recesiji. Problem korištenja kamatnih stopa kao

[34] F. S. Mishkin, op.cit., str. 300.
[35] Ibidem, str. 424.

osnovnog operativnog instrumenta je taj da može potaknuti inflatornu skalu koja može izmaknuti kontroli. Takvom provođenju monetarne politike usprotivili su se monetaristi poput M. Friedmana, K. Brunnera i A. Meltzera koji su iznijeli činjenice zabrinutosti koje je inflacija donosila pa je FED odustao od fokusiranja na uvjete na tržištu novca.[36]

Zajednička karakteristika svih bankarskih kriza koje su se zbile u svijetu jest ta da se njihova povijest stalno ponavljala pa se u svim zemljama o kojima će biti riječi, dobiva dojam već viđenog. Razlozi svih bankarskih kriza uslijedili su zbog liberalizacije tržišta koja je dovela do porasta moralnog hazarda i veće sklonosti banaka prema preuzimanju rizika ukoliko su regulativa i nadzor popustljivi te je na takav način došlo do bankarskih kriza. Zajednička karakteristika krizama je postojanje sigurnosne državne mreže koja je utjecala na moralni hazard i na izlaganje banaka prevelikom riziku. Primjeri bankovnih kriza koji će biti navedeni razlikuju se po tome što osiguranje depozita u mnogim zemljama nije igralo veliku ulogu pa bankarske krize ne treba kriviti zbog osiguranja depozita.[37]

Da bi se bolje razumjele bankarske krize i utjecaj Amerike na ostatak svijeta, u nastavku će biti objašnjene bankarske krize koje su imale različite uzroke i posljedice u globalnim razmjerima: velika gospodarska kriza u SAD-u koja se odvijala u razdoblju između 1929. i 1933. godine, kriza u Latinskoj Americi 1980-ih godina, azijska kriza 1990-ih godina te posljednja globalna kriza koja je izbila 2007. godine, a ubrzano se počela širiti svijetom 2008. godine.

4.1. Velika gospodarska kriza u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) 1929. - 1933. godine

Velika depresija se smatra najvećim poremećajem na financijskom tržištu koji je zahvatio čitavo američko gospodarstvo, ali i druge zemlje diljem svijeta. Ona je označila prekretnicu koju je Adam Smith nazivao nevidljivom rukom, a tada se je i počelo shvaćati da je intervencija države nužnost kako bi se smanjili društveni troškovi goleme krize i brže uspostavila ravnoteža. SAD je prije toga iskusio krizu

[36] Ibidem, str. 424.- 426.
[37] Ibidem, str. 306.

1873. koja je trajala dvadeset godina i , po mišljenju nekih ekonomista, čak bila i teža od Velike depresije.“[38]

Glavni uzrok Velike gospodarske krize je bila kombinacija nejednake distribucije bogatstva koja je postojala na puno razina. Novac je distribuiran nesrazmjerno između bogatih i srednje klase, između industrije i poljoprivrede unutar SAD-a te između SAD-a i Europe. Taj debalans u bogatstvu je kreirao nestabilno gospodarstvo.“[39]

Cijene su se na američkom tržištu dionica udvostručile pa su službenici Federalnih rezervi mislili da je procvat na tržištu dionica posljedica pretjeranog špekuliranja uslijed čega su se odlučili na provođenje čvrste monetarne politike kojom bi obuzdali navedeno stanje podizanjem kamatnih stopa. Međutim, planirano se nije odvijalo u očekivanom smjeru te je došlo do pada na tržištu dionica od preko 60%. Slom je utjecao na šokove u cijelom gospodarstvu pa je u razdoblju 1930. - 1933. došlo do propasti više od trećine banaka u SAD-u. Povećanje nesigurnosti zbog nesređenih uvjeta poslovanja dovelo je do problema negativne selekcije i moralnog hazarda na kreditnim tržištima, smanjen je opseg financijskog posredovanja pa je ponuda komercijalnih kredita pala za polovinu u razdoblju 1929. – 1933. godine. Uslijed recesije dogodio se pad razine cijena koji je izazvao deflaciju dugova kod koje je neto vrijednost pala zbog tereta većeg zaduženja poduzeća, što je izazvalo smanjenje zaposlenosti.[40] Prethodno je spomenuto da su bankarske krize povezane s financijskim krizama. Bankarske krize su jedan od čimbenika nastanka financijskih kriza, baš kako se to dogodilo i s Velikom depresijom.

Čimbenici koji su uzrokovali financijsku krizu u SAD–u 1929. godine su:[41]

- fiskalna neravnoteža,
- pogoršanje bilance banaka,
- povećanje kamatnih stopa,
- slabljenje tržišta dionica,
- povećanje nesigurnosti,
- bankarska kriza.

[38] I. Lovrinović, Globalne financije, Accent d.o.o., Zagreb, 2015., str. 644.
[39] D. Pavić, *Uzroci Velike gospodarske krize u SAD-u i Hooverovo upravljanje krizom*, Filozofski fakultet u Osijeku, 2007., str. 137., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (13.08.2018.)
[40] F. S. Mishkin, op.cit., str. 210.
[41] Ibidem, str. 212. (prema slici 3.)

Uslijed navedenih čimbenika došlo je do pada ekonomskih aktivnosti (negativna selekcija i moralni hazard) što je utjecalo na nastanak bankarske krize. Eksplozija kreditiranja i neznanje bankara i nadzornih tijela dovelo je do rezultata nenaplativih kredita pa je bilo neizbježno spašavanje uz pomoć države.

U bankovnoj panici koja je vladala zarazom straha, 1933. godine novi predsjednik Franklin Delano Roosevelt proglasio je „bankovni praznik“ koji je značio propast jedne trećine banaka u SAD-u. Najutjecajniji čimbenik najveće bankovne krize u povijesti, Velike depresije, je prema većini monetarista neviđeni pad ponude novca u razdoblju 1930. - 1933. godine. FED nije reagirao tijekom bankovne panike i nije izvršio svoju ulogu pružatelja posljednjeg utočišta sprječavanja krize jer dužnosnici FED-a nisu razumjeli negativan učinak propasti banaka na ponudu novca i na gospodarsku aktivnost. Banka federalnih rezervi New York-a imala je dominantnu ulogu u FED-u do 1928. godine te se je zalagala za aktivan program kupnji na otvorenom tržištu da bi se osigurale rezerve bankarskom sustavu tijekom bankovnih panika. Međutim, zbog sukoba političkih dionika FED-a i dionika njujorške banke, pomoć u vrijeme bankarske krize nije pružena. Godine 1935. izmijenio se Zakon o bankama te je FED dobio dopuštenje da mijenja obveznu rezervu bez dopuštenja predsjednika. Banke su na takav način imale mogućnost samostalne zaštite od bijega depozita te su držale velike količine viškova rezervi, jer su bile poučene prethodnim iskustvom – nisu mogle računati na FED-u pomoć. FED je smatrao da su viškovi štetni te da otežavaju provođenje monetarne kontrole, a posebno je bio zabrinut zbog činjenice da bi viškovi mogli poslužiti bankama za odobravanje kredita. Stoga se FED odlučio na povećanu kontrolu povisivanjem obveznih rezervi u tri navrata, jednom tijekom 1936. godine i dva puta tokom 1937. godine. Glavnim krivcem za težinu Velike depresije smatra se FED, kao i za otežavanje izlaska iz krize, nakon 1933. godine.[42] Prema navedenom, uslijed katastrofalnih posljedica promjena rezervi, FED je u budućnosti bio oprezniji s promjenama istih jer je postao svjestan težine svog nepromišljenog djelovanja. Nakon Velike depresije sljedeća velika bankarska kriza koja se odvijala kroz povijest, o kojoj će biti riječi u nastavku, je kriza u Latinskoj Americi, koja je izbila 1980-ih godina.

[42] F. S. Mishkin, op.cit., str. 422.-423.

„Na kraju analize uzroka koji su doveli do Velike depresije u SAD-u, a koja se potom širila diljem svijeta, može se reći da su se do 1929. isticali sljedeći trendovi i događaji: ekspanzija kredita banaka, rast realnog dohotka, upotreba opasnih tehnika trgovine kao što je trgovanje uz marginu, pojava i snaženje investicijskih fondova, rast industrijske proizvodnje, *boom* na tržištima dionica i iznenadni pad industrijske proizvodnje. Nakon 1929. uočljivi su ovi trendovi i događaji: bankroti banaka i stečajevi poduzeća, pad ponude novca, deflacija, težak pristup kreditima banaka, protekcionizam u vanjskoj trgovini, golema nezaposlenost.“[43]

4.2. Kriza u Latinskoj Americi 1980-ih godina

Enorman rast cijena nafte je stvarao sve veće deficite u bilancama plaćanja kako razvijenih tako i nerazvijenih zemalja te ih dovodio u pozicije fundamentalne neravnoteže. Zemlje izvoznice nafte počele su gomilati sve veće i veće suficite u svojim platnim bilancama na temelju rasta cijena nafte. Tako je rasla ponuda novca, odnosno kredita, a kamate su padale i upravo zbog toga su bili stvoreni uvjeti za zaduživanja, posebice zemalja u razvoju, što se tada i dogodilo. Zemlje koje su se previše zadužile sve su teže mogle otplaćivati svoje dugove, a zemlja koja je najprije proglasila nemogućnost otplate dugova inozemstvu, odnosno moratorij, bio je Meksiko, a potom su ga proglasili Argentina, Brazil i drugi.[44]

Bankarska kriza u Latinskoj Americi slična je onoj koja se odvijala u SAD-u. U većini latinsko–američkih zemalja, u 1980-im godinama, banke su bile u državnom vlasništvu te su postojala ograničenja na razinu kamata. Odobravanje kredita je bilo ograničeno na kreditiranje države i ostalih niskorizičnih zajmoprimaca. Trend deregulacije bankarskog poslovanja je prevladavao diljem svijeta pa su mnoge zemlje liberalizirale svoja kreditna tržišta i privatizirale svoje banke pa je došlo do eksplozije kreditiranja u kombinaciji s neprikladnim znanjem bankara i nadzornih tijela, što je rezultiralo velikim brojem nenaplativih kredita i potrebom za pružanjem pomoći od strane države. Navedeno stanje se na području Latinske Amerike nastavilo odvijati i tijekom 2000-ih godina te još uvijek traje jer je vlada argentinske

[43] I. Lovrinović, op.cit., str. 655.
[44] Ibidem, str. 655.-656.

banke prisilila na kupnju iznosa argentinskog državnog duga kako bi pomogle u rješavanju financijskih problema države. Na takav način je došlo do narušavanja povjerenja u državu pa su gubici za držatelje državnih vrijednosnih papira i rastući broj nenaplativih kredita uslijed duboke recesije povećali sumnje u solventnost bankarskog sustava.[45]

4.3. Azijska kriza 1990-ih godina

Azijska kriza zahvatila je 1990-ih godina azijske zemlje, najviše Kinu i Japan, te zemlje istočne Azije (Tajland, Malezija, Indonezija, Filipini i Južna Koreja). Japansko gospodarstvo se prije 1990-ih godina činilo nezaustavljivim jer su financijska tržišta imala najstrože regulacije, stoga i ograničenja na izdavanje vrijednosnih papira i određivanje kamatnih stopa. Konkurentsku poslovnu atmosferu stvorile su inovacije i financijska deregulacija što je utjecalo na eksploziju kreditiranja, posebno sektora nekretnina. Početkom 1990-ih je došlo do naglog pada vrijednosti nekretnina pa su banke došle do situacije ogromnih iznosa nenaplativih kredita.[46]

U Japanu su se banke odlučile za ulazak na hipotekarno tržište pokretanjem „jusen“ kampanja (kampanje za odobravanje hipotekarnih kredita koje su novac posudile od banaka, a zatim ta sredstva plasirale domaćinstvima), što se nije pokazalo pametnim potezom jer je sedam takvih kompanija postalo nesolventno, banke su ostale s oko 60 milijardi dolara nenaplativih kredita. Na takav način su doživljeni slučajevi propasti banaka, poput banke Cosmo Credit Corporation kojoj je sjedište u Tokiju, Kizu Credit Cooperative kojoj je sjedište u gradu Osaka, Hyogo Bank iz Kobea, velika regionalna banka Hanwha Bank te druge. Godine 1998. japanska su tijela počela poduzimati korake kojima će se nastaviti ciklus sloma banaka pa je nadzor nadležnosti Ministarstva financija prebačen na Agenciju za financijski nadzor. Iste godine je parlament odobrio sredstva za spašavanje financijskog sektora u iznosu od 50 milijardi dolara čija je podjela ovisila o bankarskom prihvaćanju vladinog uvjeta: banke su trebale pokazati svoje knjige i iskazati svoje gubitke, ali neke to nisu napravile te nisu prihvatile sredstva, uslijed

[45] F. S. Mishkin, op.cit., str. 303.
[46] Ibidem, str. 304.

čega im nije omogućeno kapitaliziranje u dovoljnoj mjeri. Na takav način je japanski bankovni sustav ostao u lošem stanju, zbog nenaplativosti kredita i zbog niske profitabilnosti. Oporavak japanskih banaka, uslijed naplate kredita, započinje tek 2003. godine. Do oporavka je došlo nacionaliziranjem banaka koje su potom prodane američkom investicijskom fondu udruženog kapitala Ripplewood.[47]

Iako je Kina zemlja koja ostvaruje ubrzani gospodarski rast u njoj postoje bankovni problemi koji su jednaki onima u Japanu, a razlog problemima u bankovnom sektoru je nenaplativost kredita. Godine 1998. vlada je financijski potpomogla četiri najveće banke u zemlji (Industrijska i trgovačka banka Kine, Poljoprivredna banka Kine, Banka Kine i Kineska banka za obnovu). Navedene banke su upale u probleme jer su izdavale velike kredite neprofitabilnim državnim poduzećima te zbog velikog broja zaposlenika (više od jednog milijuna) i zbog velikog broja podružnica (oko 100 000). U Kini je potrebno restrukturirati bankovni sustav te se usmjeriti na privatne zajmoprimce koji imaju dobre mogućnosti za investiranje.[48]

Do bankovne krize u 1990-im godinama u istočnoj Aziji došlo je zbog pogoršanja bilanci banaka zbog povećanih gubitaka po kreditima. Početkom devedesetih godina 20. stoljeća financijska tržišta zemalja istočne Azije su bila deregulirana pa je uslijedio kreditni procvat kreditiranja privatnog nefinancijskog sektora. Zbog slabe supervizije od strane bankarskih regulatora i nestručnosti bankarskih institucija u nadgledanju zajmoprimaca dolazi do gubitka kapitala banaka koje su imale sve manje sredstava za posuđivanje što je u konačnici dovelo do pada ekonomske aktivnosti što je značilo nastanak bankovne krize.[49]

Godine 1997. dolazi do aprecijacije američkog dolara uz koji su bile vezane valute svih spomenutih zemalja što je automatski apreciralo te valute, pogoršalo konkurentnost izvoza i povećavalo deficite bilanci plaćanja. Obrana vezanih tečajeva smanjivala je devizne rezerve. Takav razvoj događaja zabrinuo je strane investitore koji su se počeli povlačiti. Cijene nekretnina su također počele padati. Iscrpljivanje deviznih rezervi konačno je dovelo do nužnosti devalvacije valuta u spomenutim zemljama sredinom 1997. Odmah potom uslijedila je i bankarska kriza jer su ljudi zbog straha, počeli dizati svoje depozite. Istočna Azija našla se u teškoj situaciji.

[47] Ibidem, str. 305.
[48] Ibidem, str. 306.
[49] Ibidem, str. 212.

Azijska kriza stvorila je veliku krizu povjerenja u svijetu, a vlade spomenutih zemalja morale su pristupiti osnivanju institucija za borbu protiv korupcije, poboljšanja investicijske klime i smanjivanja moralnog hazarda. Azijska kriza se smatra najvećom financijskom krizom od vremena Velike depresije do zadnje krize iz 2008. godine.[50]

4.4. Posljednja globalna kriza

Posljednja globalna kriza nastala je u SAD-u 2007. godine te se proširila na cijeli svijet u 2008. godini. Posljednja globalna kriza je nastala uslijed kreditnog rizika jer su banke u SAD-u previše popustile uvjete kreditiranja, odnosno omogućile su uzimanje kredita klijentima koji nisu bili dovoljno kreditno sposobni. Tada su poslovni ciklusi banaka u SAD–u krenuli prema dolje jer se banke nisu mogle suočiti s velikom masom kredita za koje nije postojala mogućnost naplate pa su knjiženi veliki gubici koji su izazvali veliku bankarsku krizu u cijelom bankarskom sektoru SAD–a. Uslijed globalizacije kriza se proširila na cijeli svijet.[51] Navedena kriza je značajna jer pokazuje koliko je važno usmjeriti pažnju na pravilnu procjenu kreditne sposobnosti klijenata, što uključuje i procjenu kreditnog rizika, jer utječe na bilančno buduće poslovanje banke.

Bankarsku krizu iz 2007. godine možemo usporediti s Velikom depresijom, koja je također imala izvorište u SAD-u, a čimbenici koji su utjecali na nastanak krize su:[52]

- *niska financijska pismenost američkih domaćinstava* koja su nasjela na mogućnost dobivanja hipoteka po dosad neviđenim stopama s rokovima otplate od trideset godina, što su posrednici željeli iskoristiti u svoju korist, ali su i sami nasjeli na svoja djela uslijed nedovoljnog znanja.
- *financijska inovacija koja je rezultirala masovnom sekuritizacijom nelikvidnih sredstava* (kreditu koji je postao riskantan može se lako nadodati likvidnost, međutim banke postaju manje motivirane za praćenje stanja zajmoprimaca, što stvara uvjete za tržišta nekvalitetnih kreditnih zajmoprimaca),

[50] I. Lovrinović, op.cit., str. 662.-664.
[51] M. Gregurek, N. Vidaković, op.cit., str. 367.
[52] A. Felton, C. Reinhart (ur.), op.cit., str. 75.

- *niske kamatne stope koje je osmislio Greenspan* kao odgovor na recesiju nakon 9. rujna 2007. godine i na kolaps ekonomije koje su utjecale na stvaranje velike likvidnosti u monetarnom sustavu, pa su mali posrednici proširili kredite na obitelj i poduzeća koja su imala male financijske mogućnosti otplaćivanja istih. Kao rješenje za izlazak iz krize, većini svjetskih zemalja, poslužila je J. M. Keynesova politika, baš kao i u vrijeme Velike depresije 1929. godine, kada je Keynes uveo politiku stabilizacije. „Velika depresija doživjela je slom potražnje za proizvodima koje je industrija bila uvelike spremna proizvoditi pa je Keynes objašnjavao zašto se to moglo dogoditi: sloboda ljudi nije u tome da ne troše novac već u tome da poriču Sayov zakon da proizvodnja stvara vlastitu potražnju te je razdvojio funkciju agregatne potražnje na potrošnu i na investicijsku funkciju, koje zajedno određuju opseg proizvodnje i zaposlenosti.“[53] Država može utjecati na povećanje investicija i dohotka, npr. smanjenjem kamatnih stopa. Politika stabilizacije prema kejnzijanskom pristupu se temelji na jakoj fiskalnoj i na slaboj monetarnoj politici.[54]

Posljednjih godina se često raspravlja o optimalnoj financijskoj regulaciji, regularnom upravljanju, institucionalnom modelu supervizije te o povezanosti regulatornih politika s financijskom stabilnošću. Razlog navedenom je svjetska kriza koja je izbila 2007. godine te je zahtijevala regulaciju u području održavanja stabilnosti različitih sastavnica financijskog sustava.

„Financijska regulacija i supervizija bitni su elementi financijske stabilnosti. Jedan od razloga tome jest što financije podrazumijevaju rizik ili kako Benjamin, J. smatra: “Rizik je sirovina koju financije koriste u proizvodnji”. Dakle, ako su financije neodvojive od rizika država je pozvana na intervenciju. Ta intervencija očituje se kroz financijsku regulaciju i superviziju koje djeluju kao svojevrstan “pravni lijek” na potencijalne rizike. Iz ovoga možemo zaključiti da ukoliko država stvori primjerenu financijsku regulaciju koju primjenjuje kroz odgovarajuću financijsku superviziju,

[53] R. Skidelsky, *Keynes - povratak velikana*, Algoritam, Zagreb, 2011., str. 114.
[54] Đ. Benić, *Makroekonomija*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., str. 475.

financijska stabilnost neće izostati.“[55] Stabilnost je jedan od osnovnih makroekonomskih ciljeva zbog čega je važno utvrditi djelotvorne instrumente i mjere za njeno ostvarivanje.

„Stručnjaci se slažu u vezi s temeljnom postavkom, a to je da su upravo financijska regulacija i supervizija bitne odrednice financijske stabilnosti. Zadaća financijske regulacije i jest štititi stabilnost financijskog sustava putem primjerenih i jasno utvrđenih propisa, dok je zadaća supervizije osigurati dosljednu primjenu tih propisa na razini pojedine institucije ili sustava povezanih institucija (kao što je slučaj financijskih konglomerata) u praksi.“[56] Financije su dio informacijske industrije pa ulagatelji i dužnici imaju potrebu za posredovanjem u obliku nekog organizacijskog tržišnog sustava, poput financijskih institucija i financijskih tržišta koji usmjeravaju sredstva putem financijskih transakcija. Stvaranjem financijske imovine, financijski sustav pridonosi gospodarskom rastu, pri čemu treba paziti da se ne bi narušio kroz asimetričnost informacija, stoga je potrebna regulacija i supervizija. Tada bi zadaća financijske regulacije bila potrebna kod osiguravanja jednake dostupnosti informacija neprofesionalnim kupcima financijskih instrumenata i usluga kao i njihovima prodavateljima. „Prije svjetske krize koja je počela u ljeto 2007. godine, EU je postupno napredovala u financijskoj integraciji država članica. Unutar EU–a financijska integracija vrlo je važna sastavnica projekta Jedinstvenog tržišta pa ne začuđuje da joj je posvećen čitav niz europskih javnih politika i mjera.“[57] Integracija utječe na bolju povezanost ekonomskih područja te smanjenje rizika, točnije učinka prelijevanja koji s lakoćom može putovati geografskim prostorom, ali integracija može imati i nedostataka jer se natječe u regulaciji s ponudom što bržih regulatornih režima u pogledu financija. Da bi zemlja ostala konkurentna i privlačna za ulaganja nastoji se ostvariti regulatorne ciljeve koji nekada mogu biti na štetu ostvarivanja tih ciljeva pa se na takav način ne pridonosi ostvarivanju stabilnosti. Rješenje je zajednički predstaviti regulacije i supervizije država članica. Financijska regulacija se razvija u skladu s pravnim naslijeđem ekonomsko–financijskog sustava neke zemlje.

[55] M. Božina Beroš, *Financijska supervizija u Hrvatskoj — između dvije institucije i jednog europskog trenda*, Ekonomski pregled, 63 (5-6) 352-371 (2012.), str. 353., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (11.08.2018.)
[56] M. Božina Beroš, *Financijske institucije i tržišta Europske unije: regulacija i supervizija*, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, 2015., str. 1.
[57] Ibidem, str. 3.

„Europska financijska regulacija temelji se na tzv. knjizi zajedničkih financijskih propisa, ali se način primjene i tumačenja regulacije, pogotovo u slučaju implementacije smjernica (direktiva) razlikuju među državama članicama.“[58] Neke države imaju pravo izmijeniti smjernice onako kako smatraju da je prikladno za financijski kontekst s ciljem zaštite legitimnih ekonomskih interesa. Zato postoje nacionalne iznimke, tzv. „cherry picking“, što znači odabirati dijelove regulacije u skladu s interesima financijskog sustava. Navedeno je prouzročilo neharmonično uređenje određenih financijskih instrumenata i transakcija u državama članicama. Problemi neharmonizacije uzrokovali su krizu 2007. te je bilo potrebno izmijeniti većinu propisa što se protivilo načelima europske integracije kojoj je svrha približavanje različitosti država članica. Harmonizacija u EU ne bi trebala biti maksimalna već dobro promišljena, jer prethodno navedeni pristup nije produktivan.

[58] Ibidem, str. 4.

5. BANKARSKE KRIZE U REPUBLICI HRVATSKOJ

U hrvatskom bankarskom sustavu odvila su se dva važna razdoblja bankovnih kriza, u razdoblju od 1991. do 1996. godine te bankovna kriza u razdoblju od 1998. godine, o kojima će biti više u nastavku.

5.1. Bankarska kriza u razdoblju od 1991. do 1996. godine

Bankarska kriza koja se u Hrvatskoj odvijala u razdoblju od 1991. do 1996. godine bila je prvo krizno razdoblje hrvatskog bankovnog sustava. U bivšoj Jugoslaviji su do 1990. godine, poduzeća iz realnog sektora osnovala banke pa je nakon pada socijalizma kapital banaka dodijeljen istim tim poduzećima iako su ta poduzeća bili dužnici banaka koje su osnovali. Na takav način je nastao nezdrav sustav uzajamnog vlasništva u državnim bankama koje nisu bile predmetom izravne privatizacije već su bile privatni vlasnici banaka. U tom razdoblju država je izdavala obveznice za restrukturiranje i razvoj te je sanirala neke od tada najvećih državnih banaka koje su nastavile s odobravanjem kredita svojim poduzećima. Uslijed navedenog, bankarski sustav se opet našao na početnom problemu pa je država opet 1996. godine imala potrebu za sanacijom koja je ovoga puta provedena na ozbiljniji način i to prijenosom loših plasmana banaka na posebnu agenciju, dokapitalizacijom, promjenom dioničara ili promjenom uprave banaka.[59]

5.2. Bankarska kriza 1998. godine

Druga bankarska kriza u Republici Hrvatskoj nastala je 1998. godine, nakon završetka faze brzoga rasta kreditnih plasmana srednjih i malih banaka, kada nastaju nepovezane krize. Kriza iz 1998. godine imala je utjecaj na nove banke koje su bile u usponu, a vodile su se politikom provođenja agresivne kamatne stope pa je uzrok krize bilo neprimjereno vođenje kreditne politike tih banaka. Na pojačani intenzitet krize utjecali su različiti vanjski troškovi kojima su banke bile izložene. Kriza je

[59] M. Gregurek, N. Vidaković, op.cit., str. 357.-358.

riješena kroz stečajeve nekih banaka, kroz kreditne aranžmane zajmodavaca u krajnjoj nuždi te kroz donošenje odluka o prodaji saniranih banaka stalnim strateškim ulagačima s ciljem sprječavanja daljnje nestabilnosti bankovnog sustava.[60]

„Nova bankovna kriza nametnula je potrebu promptnoga dodatnog kreditiranja banaka od strane središnje banke. Postoje dva načina dodatnog kreditiranja banaka iz primarne emisije:

- prikriveno kreditiranje, tj. stvaranje mehanizma za administrativno pokrivanje deficita jednih na teret slobodnih novčanih sredstava drugih banaka i
- kratkoročni krediti za likvidnost.

Tržište novca jednostavno se raspalo, a većina se banaka povukla s tržišta. Središnja banka je problem deficitnih banaka riješila uvođenjem "promjena" u rad tzv. prekonoćnog tržišta novca. Bit tih promjena jest da banke mogu odobravati prekonoćne međubankovne kredite bez ikakvog kreditnog rizika."[61] Prekonoćno tržište nije bilo učinkovito te se posegnulo za novim mjerama, pri čemu je za pokrivanje deficita jednih na teret suficita drugih banaka uveden administrativni mehanizam kod kojeg se deficiti smanjuju bez promjena bilance središnje banke. Navedena mjera je bila učinkovita pa je godine 1999. uspostavljen novi način kreditiranja banaka koji je podrazumijevao pružanje kreditne pomoći u obliku kratkoročnih kredita na likvidnost solventnim bankama od strane središnje banke.

Godinu 1998. obilježilo je povećanje fiskalnih prihoda uslijed povećanja poreza na dodanu vrijednost pa je država smatrala da ima dovoljno mogućnosti za zadovoljavanje svojih potrošačkih apetita koji su postali razlogom rebalansa proračuna, zbog povećavanja državnih rashoda koje je država u obliku mjenica uključila u proračun za 1999. godinu. „Bankovna kriza izbila je istodobno sa sužavanjem mogućnosti inozemnog zaduživanja nakon azijske i ruske krize. Slabije mogućnosti zaduživanja dovele su do smanjenja deficita tekućeg računa platne bilance."[62] Iako poduzimanje mjera prikrivenog kreditiranja (administrativnog pokrivanja deficita) i korištenje kratkoročnih kredita za likvidnost nije smjelo dovesti

[60] Ibidem, str. 358.
[61] LJ. Jankov, op.cit., str. 5.
[62] Ibidem, str. 5.

do kreiranja loših plasmana, istih je opet bilo, pa je bilo nužno uvesti osiguranje kredita jamstvima koja su značila veću sigurnost kod vraćanja pozajmljenih sredstava.

5.3. Sanacija banaka i troškovi sanacije

Problemi insolventnosti banaka u RH prouzročili su potrebu za sanacijom banka. „Sanacija banaka djeluje u pravcu smanjenja kamatnih marži i kamatnih stopa i rješava problem negativne selekcije klijenata pod uvjetom da je izvršena smjena poslovodstva banke koje je dovelo do problema insolventnosti. No, sanacija uvijek uključuje znatne fiskalne troškove i djeluje u pravcu povećavanja fiskalnog deficita, koji može potkopati ukupnu makroekonomsku stabilnost. Sanacija ujedno znači efektuiranje, bilo eksplicitnog ili implicitnog, državnog jamstva za pokriće svih obveza sanirane banke. Ako sanacija kreira očekivanje da će država sanirati svaku banku, depozitari će postati neosjetljivi na efikasnost poslovanja banaka i ulagat će u visokorizične banke koje nude više pasivne kamate od drugih banaka.“[63]

Zbog provođenja neprimjerene monetarne politike u Hrvatskoj, u prethodno navedenim kriznim razdobljima, banke su imale mogućnost izdavati selektivne kredite koji su im omogućavali zaduživanje kod središnje banke po jako niskim kamatnim stopama. Banke su međusobno stvarale i kartelske dogovore oko kamatnih stopa pa su klijenti svoje depozite prebacivali u banke koje su nudile niže kamatne stope što je utjecalo na stvaranje loših kreditnih plasmana. Problem se nastojao riješiti inflacijom, međutim niti to nije pomoglo jer su i dalje ostajali veliki nepokriveni gubici pa je došlo do problema insolventnosti 13 od ukupno 28 banaka. Donošenjem odluke o izdavanju obveznica i blokiranju devizne štednje stanovništva 1991. godine, smanjeni su problemi kvalitete aktive, na način odobravanja obveznica poduzećima koja su bila u mogućnosti podmiriti svoje obveze pa se to pokazalo primjerenim rješenjem protiv insolventnosti. Izdavanjem velikih obveznica na osnovi stare devizne štednje nastao je pojam koji je nazvan linearna sanacija banaka, koja je do 1993. godine vratila povjerenje u banke, a uslijed loših plasmana 1996. godine

[63] Ibidem, str. 1.

došlo je do sanacije tri od četiri najveće banke u Hrvatskoj (Splitska, Riječka i Privredna banka Zagreb).[64]

U Tablici 1. prikazani su loši plasmani navedenih banaka u 1996. godini.

Tablica 1.: Loši plasmani velikih banaka u Hrvatskoj u 1996. godini (u milijunima kuna)

	Ukupni loši plasmani banke	U tome: plasmani preneseni na Agenciju	Loši plasmani u kapitalu banke	Loši plasmani u ukupnim plasmanima banke	Loši plasmani u plasmanima svih banaka
Splitska banka	799	454	231,6%	16,3%	2,7%[a]
Riječka banka	829	246	142,2%	29,9%	2,8%[b]
Privredna banka Zagreb	7.920	4.559[a]	267,9%	nema podatka	25,1%[c]

[a] na Agenciju je preneseno još 1.785 milijuna kuna otpisanih plasmana
[b] u odnosu na plasmane poduzećima krajem srpnja 1996. godine
[c] u odnosu na plasmane poduzećima krajem studenoga 1996. godine

Izvor: LJ. Jankov, *Problemi banaka: uzroci, načini rješavanja i posljedice*, HNB, 2000., str. 1., dostupno na: https://www.hnb.hr/documents/20182/121876/p-002.pdf/906d6547-d78f-4e2f-8c08-483894fec84b (10.08.2018.)

U Tablici 1. je vidljivo da je broj ukupnih loših plasmana Splitske banke u 1996. godini iznosio 799 plasmana što je iznosilo 16,3% loših plasmana u ukupnim plasmanima banke. Broj plasmana u Riječkoj banci iznosio je 829 plasmana, odnosno 29,9% loših plasmana od ukupnih plasmana banke. Privredna banka Zagreb je imala najveći broj loših plasmana, u iznosu od 7 920, a podatak o postotku tog udjela loših plasmana u ukupnim plasmanima banke je nepoznat, međutim loši plasmani čine 25,1% plasmana svih banaka u odnosu na plasmane poduzećima u 1996. godini. Posebnim državnim procesima sanacije i to prijenosom plasmana na Agenciju, sanirani su problemi insolventnosti banaka koji su nastali zbog loših kreditnih plasmana.[65]

U drugoj bankovnoj krizi, 1998. godine, dolazi do propasti banaka kod kojih se sanacija temeljila kao i kod prve bankarske krize na:[66]

- prijenosu loših plasmana na agenciju,

[64] Ibidem, str. 2.-3.
[65] Ibidem, str. 3.
[66] Ibidem, str. 4.-5.

- na dokapitalizaciji,
- na promjeni dioničara banke te
- na promjeni uprave banke.

Troškovi sanacije prve bankovne krize iznosili su oko 4,7 milijardi USD ili 23% BDP-a iz 1996. godine, a troškovi druge bankovne krize iznosili su oko 800 milijuna USD ili 3,7% BDP-a u 1999. godini.[67] Banke koje je država sanirala su Dubrovačka banka, Splitska, Riječka, Slavonska i Privredna banka Zagreb, od kojih je bila najugroženija Dubrovačka banka. U analizi Dziobeka i Pazarbasioglua od ukupnih najvećih bankovnih kriza u razdoblju od 1981. do 1994. godine, kojima su bile obuhvaćene 24 zemlje, Hrvatska je bila najugroženija zemlja.[68]

5.4. Mogućnosti novih kriza

U Hrvatskoj postoje fiskalni problemi koji stvaraju mogućnosti nastanka novih bankovnih kriza. Probleme najviše uzrokuju valutni i kreditni rizik. Radi sprječavanja mogućnosti kriza u Hrvatskoj je 1993. godine uveden propis o izloženosti banaka o ukupnom valutnom riziku prema kojem ukupna valutna pozicija ne smije preskočiti 30% jamstvenoga kapitala. U bankama su devizne obveze veće od deviznih potraživanja pa banke ne mogu zatvoriti valutnu poziciju odobravanjem deviznih kredita domaćim sektorima jer je to propisima zabranjeno. Propisi nalažu usklađenost valutnog rizika s odobravanjem kredita uz valutnu klauzulu pa se takvi krediti ne iskazuju u deviznoj već u kunskoj aktivi.[69]

Bez obzira na sve dosadašnje bankarske krize smatra se da će uvijek postojati sljedeća kriza jer kako je u radu navedeno krize nastupaju neočekivano, samo je važno primjereno djelovati, izvući pametne zaključke iz dosadašnjih kriza i primijeniti korisne, brze i učinkovite metode za njihovu sanaciju. „Financijski sustavi su zbog središnjeg položaja u industrijskoj gospodarskoj aktivnosti i zbog potencijalne zlouporabe postali najuređeniji dio našeg gospodarstva. Kroz najrazličitija zakonodavna i nadzorna tijela s preklapajućim odgovornostima vlade donose

[67] M. Gregurek, N. Vidaković, op.cit., str. 358.
[68] LJ. Jankov, op.cit., str. 7.
[69] Ibidem, str. 7.-8.

opsežne zakone, a zatim ih nastoje provoditi. „*Laissez faire*“ ne zastupaju čak ni najgorljiviji zagovornici slobodnog tržišta.“[70] Bez obzira na postojanje nadzora američkih vladinih ureda poput Ureda za kontrolora valute, Korporacije za osiguranje federalnog depozita i Federalne rezerve, krize se i dalje pojavljuju. Nakon azijske krize Međunarodni monetarni fond (u daljnjem tekstu MMF) je kreirao nove pogodnosti pri pozajmljivanju pokušavajući riješiti problem zaraze kako bi se pomoglo zemljama nevinim žrtvama problema koji je nastao negdje drugdje. Koliko god su se nakon kriza provodile reforme u zakonodavstvu financijskih sustava, stručnjaci smatraju da se putem istih neće moći stati u kraj budućim krizama. Financijski inovatori će uvijek tražiti slabe točke sustava, jer inovacije uvijek iskorištavaju mane zakonodavnog i nadzornog sustava.[71]

„Iskustva posljednjih godina pokazuju da postoje značajni nedostaci u našem poznavanju sustava financijske regulacije i supervizije. Ove manjkavosti u razdoblju svjetske krize samo su pogoršale negativne učinke poteškoća koje su se tada javljale. Dakle, buduća financijska regulacija i supervizija (na nacionalnoj i nadnacionalnoj razini) morale bi biti temeljitije i učinkovitije u održavanju financijske stabilnosti. Takva svojstva regulacije omogućena su informacijama prikupljenim putem financijske supervizije. Očito je dakle kako supervizija ima važnu ulogu u postizanju i održavanju financijske stabilnosti.“[72] Supervizija i regulacija su danas osnovni instrumenti ostvarivanja financijske integracije. Današnje su supervizije usmjerene na državna legislativna tijela koja svojim djelovanjem proučavaju regulaciju putem administrativnih mjera i raznih uredbi. Nakon krize ekonomski učinak europske financijske regulacije i supervizije istražuje se kroz koncepte.

Postoje četiri osnovna koncepta:[73]

- financijska imovina,
- financijske transakcije,
- financijske institucije i
- financijska tržišta.

[70] A. Felton, C. Reinhart, C. (ur.), op.cit., str. 33.
[71] Ibidem, str. 34.-35.
[72] M. Božina Beroš, *Financijska supervizija u Hrvatskoj — između dvije institucije i jednog europskog trenda*, op.cit., str. 353.
[73] M. Božina Beroš, *Financijske institucije i tržišta Europske unije: regulacija i supervizija*, op.cit., str. 6.

Interakcijom navedenih koncepata omogućuje se učinkovitost protoka viška sredstava prema najisplativijim ulaganjima što predstavlja cilj financijskog sustava.

„Svaki financijski sustav podvrgnut primjerenoj financijskoj regulaciji podupire učinkovitost financijskog posredovanja, alokacije sredstava, potiče ekonomski rast i u konačnici otklanja mogućnost pojave financijskih poteškoća.“[74] Financijskom regulacijom i supervizijom određuju se pravila igre na slobodnom financijskom tržištu. Regulatorni sustavi postavljaju temelje financijske stabilnosti te su njihovi ciljevi opravdani zbog postavljanja ciljeva ekonomske politike. Današnja opravdanja regulacije proizlaze iz mogućnosti asimetričnosti informacija i postojanja nesavršenosti tržišta, eksternalija te zbog rizika moralnog hazarda. Suvremena tržišta su zaštićena regulatornom intervencijom koja olakšava donošenje financijske odluke. Regulacijom se kod asimetričnosti informacija nastoji održati povjerenje javnosti i investitora u financijski sustav. Financijski subjekti koji su poneseni povjerenjem spremnije se priklanjaju rizičnijem ponašanju od dopuštenog što može uzrokovati moralni hazard. Stoga je regulatorna intervencija imperativ svake društvene zajednice.[75]

Nekoliko temeljnih regulatornih ciljeva, zajedničkih većini jurisdikcija su:[76]

- sistemska stabilnost,
- stabilnost individualnih financijskih institucija te
- zaštita ulagatelja (potrošača financijskih proizvoda i usluga).

Navedeni ciljevi dio su ciljeva ekonomskih politika kojima se nastoji steći povjerenje javnosti, stoga je potrebna promišljena regulatorna intervencija javne vlasti. Regulacijom se smanjuju transakcijski troškovi, donose se bolje informirane financijske odluke te se stabilizira financijski sustav u cjelini.

Financijska regulacija predstavlja određena pravila ponašanja u financijskom sustavu (zakoni i propisi) dok supervizija predstavlja postupak nadzora ponašanja. Regulacija i supervizija su u međuovisnosti i djeluju zajedno da bi ciljevi ekonomskih

[74] Ibidem, str. 12.
[75] Ibidem, str. 13.
[76] Ibidem, str. 17.

politika bili ispunjeni.[77] Supervizijskim modelom i različitim regulatornim pristupima regulacija će postati učinkovita.

Regulatorni pristupi podrazumijevaju:[78]

- pravila ponašanja, tj. poslovanja, koja su usmjerena na zaštitu ulagatelja,
- prudencijalni pristup (propisi za uklanjanje ili umanjenje rizika financijskih institucija),
- sistemski pristup (sistemski rizik koji se veže uz pojavu tzv. pojma „zaraze“ koji se veže uz proces kod kojeg stečaj financijske institucije može izazvati poteškoće drugim financijskim subjektima u sustavu zbog povezanosti u platnom sustavu).

U Tablici 2. prikazana su tri osnovna modela supervizije koji se koriste za nadziranje efikasnosti provedbe regulatornih mjera.

Tablica 2.: Osnovni model supervizije

INSTITUCIONALNI	FUNKCIONALNI	PREMA CILJEVIMA
Nadzor se provodi u skladu s pravnim oblikom financijske institucije **Svaki supervizor nadzire zasebnu instituciju**	Nadzor se provodi u skladu s djelatnostima financijske institucije Svaki supervizor nadzire određenu poslovnu djelatnost	Nadzor se provodi u skladu s unaprijed određenim ciljevima financijske regulacije Broj supervizora ovisi o broju regulatornih tijela

Izvor: M. Božina Beroš, *Financijske institucije i tržišta Europske unije: regulacija i supervizija*, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, 2015., str. 23.

Model ima svojih nedostataka koji se odnose na situacije u kojima financijski subjekti djeluju u međusektorskom poslovanju u kojem supervizor nema mogućnost

[77] Ibidem, str. 18.
[78] Ibidem, str. 19.

uspješnog nadziranja svih aktivnosti, pa su takve situacije moguće u većini država svijeta pa tako i u članicama Europske unije. Smjernice razvoja financijske regulacije vežu se uz harmonizaciju koja se danas postiže procesom financijske integracije koja se temelji na regulaciji. Prihvaćanjem zajedničkog regulatornog okvira zemlje članice EU približavaju se usklađenosti svojih financija. Nakon krize se vode rasprave je li financijska integracija posredstvom regulacije donijela brži razvoj financija država ili je donijela destabilizirajuće posljedice, krizu 2007. godine.[79]

U EU postoje tri područja financijske regulacije: bankarska, regulacija osiguranja i regulacija financijskog tržišta (tržišta vrijednosnih papira). Regulatornu inicijativu provodi Europska komisija, a u regulatornu intervenciju uključena su različita supranacionalna i nacionalna tijela te politički kompromisi. Izvor prava EU je osnivački ugovor kod kojeg se ugovorima osnuju europske zajednice. Točnije je riječ o međunarodnim ugovorima koji određuju nadležnosti europskih institucija i tijela. Sekundarni izvori europskog prava su uredbe, smjernice, odluke, preporuke i mišljenja koja se primjenjuju izravno u državama članicama u cijelosti, što znači bez izmjena. Direktivama se omogućuje pravo izbora zemalja članica po pitanju odabira pravnog oblika i metode kojima će države na nacionalnoj razini ostvariti zajednički postavljene ciljeve.

Utjecaj na regulatornu intervenciju imaju tržišna kretanja koja prate trendove u EU, a trendovi se odnose na:[80]

- financijsku regulaciju pa je tu riječ o trendu centralizacije regulatornog upravljanja na štetu nacionalne regulatorne autonomije,
- financijsku superviziju koja podrazumijeva trend institucionalne konsolidacije kojom se nastoji smanjiti broj institucija nadležnih za provođenje nadzora na nacionalnoj i supranacionalnoj razini.

Zajedničko svim organizacijskim modelima je to da jedinstveni supervizor osigurava nadzor nad provođenjem različitih regulatornih pristupa. Jedinstveni supervizor se pojavljuje kod potpune sektorske integracije (posebna institucija koja je nadležna za superviziju svih financijskih institucija unutar države), potpune sektorske

[79] Ibidem, str. 23.
[80] Ibidem, str. 24.

i funkcionalne integracije (supervizor je nadležan za prudencijalni nadzor i za nadzor nad poslovnim ponašanjem), djelomične sektorske integracije (dva supervizora provode prudencijalni nadzor u dva osnovna financijska sektora). Ciljevi supervizija moraju biti usklađeni s ciljevima financijske regulacije te da supervizori moraju raspolagati odgovarajućim instrumentima, moraju biti neovisni u svom djelovanju po pitanju vanjskih utjecaja te za svoje aktivnosti trebaju odgovarati javnosti.

Dogovorom bankara razvijenih zemalja osnovan je Baselski odbor za nadzor banaka, koji je 1988. donio Baselski sporazum u sklopu kojega je određen drugi oblik propisivanja kapitalnih zahtjeva, i to temeljenih na riziku. Imovina i izvanbilančne aktivnosti podijeljene su u četiri kategorije, svaka s različitim ponderom koji odražava određeni stupanj kreditnog rizika. Prva kategorija ima ponder jednak nuli i uključuje stavke za koje postoji mali rizik od neplaćanja, kao što su rezerve i državni vrijednosni papiri razvijenih zemalja članica Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD). Druga kategorija ima ponder jednak 20 posto i uključuje potraživanja od banaka iz zemalja članica OECD-a. Treća kategorija ima ponder jednak 50 posto i uključuje municipalne obveznice i hipotekarne stambene kredite. Četvrta kategorija ima najveći ponder, jednak 100 posto, i uključuje kredite odobrene stanovništvu i poduzećima. S vremenom su se pokazala ograničenja Baselskog sporazuma jer se regulatorna mjera za rizik banaka određena pomoću različitih pondera može uvelike razlikovati od stvarnog rizika kojem je neka banka izložena. Od lipnja 1999. godine Baselski odbor za nadzor banaka objavio je nekoliko prijedloga za reformiranje originalnog Baselskog sporazuma iz 1988. godine kojeg nazivamo Basel I, a 2004. je objavljen Basel II i 2010. je donesen Basel III, no pokazatelji pokazuju kako ni on nije besprijekoran te kako neće biti posljednji sporazum.[81]

[81] F. S. Mishkin, op.cit., str. 284.-285.

6. ZAKLJUČAK

Bankarske krize predstavljaju bankrot pojedinačne banke ili kolaps cijelog bankarskog sustava. Pojam bankarske krize se razlikuje od pojma financijske krize iako su međusobno povezani jer banke čine najveći udio u financijskom sustavu. Najčešći kriteriji koji se koriste za prepoznavanje kriza su: udio gubitaka po plasmanima u ukupnoj bankarskoj aktivi premašuje 10%, trošak sanacije banaka prelazi 2% BDP, navala štediša na šaltere ili signali zamrzavanja depozita i produženih praznika u bankama, portfolio poremećaji, bankrot banaka i financijskih institucija, zatvaranje, spajanje i preuzimanje problematičnih banaka i opća državna intervencija u bankarski sustav. Posljedice bankarskih kriza podrazumijevaju probleme za banku kada ekonomija uđe u recesiju, a poslovni se ciklus okrene prema dolje. Posljedice za poduzeća predstavlja stečaj dok građani gube poslove uslijed čega nemaju mogućnost vraćanja kredita. Takve krize su izvan kontrole banke te se nazivaju sustavnim krizama. Banke su u svom poslovanju izložene riziku, pojmu koji se smatra negativnom pojavom iza koje se može kriti neočekivani veliki gubitak. Smatra se da su svi rizici u bankarstvu međusobno povezani, ali od velikog je značaja usmjeriti pažnju na rizik likvidnosti i na kreditni rizik jer njihova kontrola predstavlja temelj poslovanja svake financijske institucije. Kreditni rizik predstavlja rizik gubitka uslijed mogućnosti da dužnik ne ispuni svoje obaveze prema banci pa tada banka takve obveze klijenata knjiži kao loše plasmane koji umanjuju račun dobiti i gubitka, jer od svih rizika kreditni rizik ima najviše utjecaja na isti. Za razliku od kreditnog rizika, rizik likvidnosti je gubitak koji proizlazi iz postojeće ili očekivane nemogućnosti ispunjavanja financijskih obaveza pa kao takav utječe na mogućnost banke da planira ulaze i izlaze novca, odnosno vlastite novčane tijekove. Ukoliko banka ne može planirati vlastite novčane tijekove i ne može imati izvore sredstava za pokrivanje postojećih manjaka tada se ne smatra likvidnom uslijed čega može doći do krizne situacije. Najveća pažnja pridaje se kreditnoj ulozi banke pri čemu se zahtijeva da banka ima zdrave sustave za upravljanje kreditnim rizikom. Uloga kreditiranja sadržava pregled kreditnih aktivnosti banke, način upravljanja kreditnim portfeljem, odnosno načine na koje se krediti odobravaju, ocjenjuju, nadziru i naplaćuju. Kod procjene rizika prilikom odobravanja kredita klijentima banke koriste elemente sustava osiguranja kojima naplaćuju svoja potraživanja. Nakon ocjene

kreditne sposobnosti banka traži garanciju povrata i postavlja uvjete kreditiranja. Središnja banka je financijska institucija koja je zadužena za kontrolu i provođenje monetarne politike, a glavne uloge središnje banke su ostvarivanje stabilnosti cijena i stabilnost financijskog sustava korištenjem instrumenata monetarne politike, poput količine novca u ekonomiji i obveznih rezervi, koji imaju presudnu ulogu za bilancu banke. U bankama se novac u obliku depozita nalazi u aktivi i pasivi banke pa kada središnja banka određuje količinu novca u ekonomiji tada izravno određuje i veličinu bilance banaka u ekonomiji. Diljem svijeta, središnje banke kao pozajmljivači u nuždi, preuzimaju na sebe rizik kreditiranja, a za odgovorno postupanje trebaju pouzdane informacije o zajmoprimcima, a navedeno je nemoguće ako nemaju cjelovit pristup nadzornim podacima. Prema navedenom ne bi trebalo biti razdvajanja monetarnih i nadzornih vlasti, već bi one trebale međusobno surađivati bez sukoba interesa. Bankarske krize koje su se zbile u svijetu širile su se međunarodnim bankarskim sustavom poput zaraza. Sistemske bankarske krize su zahvaćale Latinsku Ameriku, Afriku, azijske zemlje (Kina, Japan, istočna Azija), Europu, dok su se epizode nesistemskih kriza odvijale na području Sjeverne Amerike, u afričkim zemljama, u Indiji, Australiji te u europskim zemljama. FED-ovo djelovanje kroz sve godine, nakon Velike depresije, utjecalo je na ostatak svijeta jer je Amerika uvijek nastojala biti sudionik većih događaja, od ratnih zbivanja, poput onih vezanih za Korejski rat do međunarodnih zbivanja koja su se odvijala u području trgovine, zbog jačine američkog dolara do 1985. godine kada je došlo do ograničenja uvoza, što se negativno odrazilo na gospodarstva drugih zemalja. Zajedničke karakteristike svih bankarskih kriza koje su se zbile u svijetu jest to da se njihova povijest stalno ponavljala. Razlozi svih bankarskih kriza uslijedili su zbog liberalizacije tržišta koje je dovelo do porasta moralnog hazarda i veće sklonosti banaka prema preuzimanju rizika ukoliko su regulativa i nadzor popustljivi. Zajednička karakteristika krizama je postojanje sigurnosne državne mreže koja je utjecala na moralni hazard i na izlaganje banaka prevelikom riziku. Najznačajnije krize u svijetu su Velika gospodarska kriza u SAD-u koja se odvijala u razdoblju između 1929. i 1933. godine, kriza u Latinskoj Americi 1980-ih godina, azijska kriza 1990-ih godina te posljednja globalna kriza. Čimbenici koji su uzrokovali financijsku krizu u SAD–u 1929. godine su: fiskalna neravnoteža, pogoršanje bilance banaka, povećanje kamatnih stopa, slabljenje tržišta dionica, povećanje nesigurnosti, bankarska kriza. Uslijed navedenih čimbenika došlo je do pada ekonomskih aktivnosti (negativna selekcija i moralni

hazard) što je utjecalo na nastanak bankarske krize. Eksplozija kreditiranja i neznanje bankara i nadzornih tijela dovelo je do rezultata nenaplativih kredita pa je bilo neizbježno spašavanje uz pomoć države. Uzroci azijske krize i krize u Latinskoj Americi bili su pad vrijednosti nekretnina pa su banke došle do situacije ogromnih iznosa nenaplativih kredita. Posljednja globalna kriza nastala je u SAD-u 2007. godine te se proširila na cijeli svijet u 2008. godini. Nastala je uslijed kreditnog rizika jer su banke u SAD-u previše popustile uvjete kreditiranja, odnosno omogućile su uzimanje kredita klijentima koji nisu bili dovoljno kreditno sposobni. Tada su poslovni ciklusi banka u SAD–u krenuli prema dolje jer se banke nisu mogle suočiti s velikom masom kredita za koje nije postojala mogućnost naplate, pa su knjiženi veliki gubici koji su izazvali veliku bankarsku krizu u cijelom bankarskom sektoru SAD–a. Uslijed globalizacije kriza se proširila i na cijeli svijet. Navedena kriza je značajna jer pokazuje koliko je važno usmjeriti pažnju na pravilnu procjenu kreditne sposobnosti klijenata, što uključuje i procjenu kreditnog rizika jer utječe na bilančno buduće poslovanje banke. U hrvatskom bankarskom sustavu odvila su se dva važna razdoblja bankovnih kriza i to u razdoblju od 1991. do 1996. godine, te bankovna kriza 1998. godine. Problemi insolventnosti banaka u Hrvatskoj prouzročili su potrebu za sanacijom banaka. Donošenjem odluke o izdavanju obveznica i blokiranju devizne štednje stanovništva 1991. godine smanjeni su problemi kvalitete aktive na način odobravanja obveznica poduzećima koja su bila u mogućnosti podmiriti svoje obveze pa se to pokazalo primjerenim rješenjem protiv insolventnosti. Izdavanjem velikih obveznica na osnovi stare devizne štednje nastao je pojam koji je nazvan linearna sanacija banka, koja je do 1993. godine vratila povjerenje u banke. Loši plasmani banaka su se sanirali kroz: prijenos loših plasmana na agenciju, dokapitalizaciju, promjenu dioničara banke te promjenu uprave banke. Bez obzira na postojanje nadzora vladinih ureda krize se i dalje pojavljuju. Nakon azijske krize, MMF je kreirao nove pogodnosti pri pozajmljivanju pokušavajući riješiti problem zaraze kako bi se pomoglo zemljama nevinim žrtvama problema koji je nastao negdje drugdje. Koliko god su se nakon kriza provodile reforme u zakonodavstvu financijskih sustava, stručnjaci smatraju da se putem istih neće moći stati na kraj budućim krizama.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Benazić, M. Krtalić, S. (ur.), *Financije u vrtlogu globalizacije*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2010.
2. Benić, Đ., *Makroekonomija*, Školska knjiga, Zagreb, 2016.
3. Božina Beroš, M., *Financijske institucije i tržišta Europske unije: regulacija i supervizija*, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, 2015.,
4. Felton, A., Reinhart, C. (ur.), *Prva globalna financijska kriza 21. stoljeća*, CEPR, London, Novum d.o.o., Zagreb, 2008.
5. Gregurek, M., Vidaković, N., *Bankarsko poslovanje*, RRIF Plus, Zagreb, 2011.
6. Lovrinović, I., Globalne financije, Accent, Zagreb, 2015.
7. Mishkin, F. S., *Ekonomija novca, bankarstva i financijskih tržišta*, Mate, Zagreb, 2010.
8. Rose, P. S., *Menadžment komercijalnih banaka*, Mate, Zagreb, 2003.
9. Skidelsky, R., *Keynes - povratak velikana*, Algoritam, Zagreb, 2011.
10. Van Greuning, H., Brajović – Bratanović, S., *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima – pristupi za ocjenu organizacije upravljanja rizicima i izloženosti financijskom riziku*, Svjetska banka Washington D. C., MATE, Zagrebačka škola ekonomije i managementa, Zagreb, 2006.

Članci:

1. Ahec - Šonje, A., *Analiza osjetljivosti bankarskog sustava – primjena „signalne metode“*, Ekonomski pregled, Vol. 53, No. 9-10, (807.-848.), 2002., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (20.07.2018.)
2. Božina Beroš, M., *Financijska supervizija u Hrvatskoj — između dvije institucije i jednog europskog trenda*, Ekonomski pregled, 63 (5-6) 352-371 (2012.), dostupno na: www.hrcak.srce.hr (11.08.2018.)

3. Jankov, LJ., *Problemi banaka: uzroci, načini rješavanja i posljedice*, HNB, 2000., dostupno na: https://www.hnb.hr/documents/20182/121876/p-002.pdf/906d6547-d78f-4e2f-8c08-483894fec84b (10.08.2018.)
4. Latković, M., *Upravljanje rizicima, identifikacija, mjerenje i kontrola*, Financijska teorija i praksa, Vol. 26, No. 2, (463.-477.), 2002., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (10.08.2018.)
5. Pavić, D., *Uzroci Velike gospodarske krize u SAD-u i Hooverovo upravljanje krizom*, Filozofski fakultet u Osijeku, 2007., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (13.08.2018.)
6. Pongrac, B., Majić, T., *Upravljanje poslovnim rizicima*, Tehnički glasnik, Vol. 9, No. 1, 2015., (94-98), dostupno na: https://hrcak.srce.hr/138002 (10.08.2018.)
7. Udovičić, A., Kadlec, Ž., *Analiza rizika upravljanja poduzećem*, Praktični menadžment, Vol. IV, br. 1, str. 50-60, 2013., dostupno na: https://hrcak.srce.hr/118470 (10.08.2018.)

Internetski izvori:

1. *Temeljne funkcije; Monetarna politika; Ciljevi monetarne politike*, Hrvatska narodna banka, 2015., dostupno na: https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/monetarna-politika/ciljevi (11.09.2018.)
2. *Temeljne funkcije; Monetarna politika; Instrumenti*, Hrvatska narodna banka, 2015., dostupno na: https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/monetarna-politika/ciljevi (11.09.2018.)

POPIS TABLICA

Tablica 1.: Loši plasmani velikih banaka u Hrvatskoj u 1996. godini (u milijunima kuna)..... 29

Tablica 2.: Osnovni model supervizije..... 33

POPIS SLIKA

Slika 1.: Izloženost bankovnim rizicima – vrste..... 7

Slika 2.: Bankarske krize diljem svijeta od 1970. godine..... 14

SAŽETAK

Bankarske krize

U ovome radu riječ je o bankarskim krizama koje su se odvijale kroz povijest u svijetu i u Republici Hrvatskoj. Nakon definiranja, pojmovnog određenja, objašnjavanja uzroka i posljedica bankarskih kriza pažnja je usmjerena na upravljanje rizicima i na prevenciju kriza, prilikom čega je definiran rizik, vrste bankarskih rizika, važnost sustava za upravljanje rizikom te uloga središnjih banaka u prevenciji kriza. U radu su objašnjene najutjecajnije bankarske krize koje su se zbijale kroz povijest u svijetu: Velika gospodarska kriza u Sjedinjenim Američkim Državama koja je trajala od 1929. do 1933. godine, zatim kriza u Latinskoj Americi koja se zbila 1980-ih godina, azijska kriza 1990-ih godina te posljednja globalna kriza iz 2008. godine. U zadnjem dijelu rada opisane su bankarske krize u Republici Hrvatskoj, i to prva u razdoblju od 1991. do 1996. godine te druga bankarska kriza iz 1998. godine. Nadalje, u radu je obrađena i tema o sanaciji banaka i troškovima iste te mogućnosti za nove bankarske krize.

Ključne riječi: bankarske krize, upravljanje rizicima, prevencija kriza, bankarske krize u svijetu, bankarske krize u Republici Hrvatskoj

ABSTRACT

Banking crisis

This paper deals with banking crises that have taken place throughout history and in the Republic of Croatia. After defining, conceptualizing, explaining the causes and consequences of banking crises, attention is focused on risk management and crisis prevention, defining risk, types of banking risk, the importance of risk management system and the role of central banks in crisis prevention. The paper explores the most influential banking crises that have been occurring throughout history: the Great American Economic Crisis, which lasted from 1929 to 1933, and the crisis in Latin America that took place in the 1980s, the Asian crisis 1990s and the last global crisis in 2008. The last part of the paper describes the banking crisis in the Republic of Croatia, the first in the period from 1991 to 1996 and the other banking crisis in 1998. In addition, the paper will address the sanctions of banks and the cost of rehabilitation and the possibilities of new crises.

Key words: banking crisis, risk management, crisis prevention, banking crisis in the world, banking crisis in the Republic of Croatia